

УДК 811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-22>

СТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ЕКСПРЕСИВНО МАРКОВАНИХ ЛЕКСЕМ У ЗБІРЦІ ПУБЛІЦИСТИКИ О. ЗАБУЖКО «І ЗНОВ Я ВЛІЗАЮ В ТАНК...»

STYLISTIC SPECIFICITY OF EXPRESSIVELY MARKED LEXEMES IN O. ZABUZHKO'S PUBLICISTIC COLLECTION «AND AGAIN I GET INTO THE TANK...»

Ковтюх С. Л.,

orcid.org/0000-0001-8549-8458

кандидат філологічних наук, професор,

професор кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Статтю присвячено дослідженню стилістичних параметрів емоційно-експресивних лексичних одиниць у збірці О. Забужко «І знов я влізаю в танк...». Зокрема в публікації звернено увагу на мультидимензійний характер прецедентного когезіоніма, тобто заголовка розгляданої збірки. Проаналізовано стилістичні ресурси за дев'ятьма групами експресивів із десяти традиційних: 1) назви почуттів та похідні від них деривати; 2) слова на позначення емоційної оцінки явищ дійсності; 3) лексеми з експресивним компонентом конотативного значення; 4) лексичні одиниці з експресивно-синонімічною семантикою; 5) урочисті слова; 6) лексичні засоби стилістично знижених категорій; 7) слова з експресивно чи емоційно маркованими засобами деривації; 8) поетизми; 9) експресивні вигуки. Серед аналізованого лексичного матеріалу не засвідчено тільки групи слів дитячого мовлення.

О. Забужко, описуючи перипетії не лише вітчизняної історії, зокрема українсько-російської війни, а й світового інформаційного протиборства, послуговується всією перерахованою вище палітрою експресем із метою щонайбільшого впливу на психоемоційну сферу читача. Письменниця використовує назви найвищих ступенів психічних станів для створення більшої виразності повідомлень, а також дієслова, утворені від іменників на позначення почувань особи, що здійснюють ціннісне ранжування інтенсивних градацій процесу. Для ідіостилу авторки характерні оцінні ад'єктиви, стилістичні прийоми та тропи, слова, які набувають експресивності, уживаючись у переносному значенні, емоційно-експресивні деривати з меліоративними та пейоративними суфіксами. Для номінації складних оцінок та емоцій О. Забужко вдається до творення ад'єктивів-комполітів, які виконують функції епітетів. У публіцистиці письменниця послуговується урочистими словами для вираження поваги, здивування, захоплення величчю подій тощо. Нових емоційно-переможних, оптимістичних сенсів набувають християнські біблійно-сакральні лексичні формули, первісно характерні для конфесійного стилю. Частина подібних слів використано для передачі іронійного, зневажливого або саркастичного ставлення. Такій меті слугують і лексичні засоби найнижчого в морально-етичному плані шару. Спорадично вжито емоційні вигуки.

Експресеми, котрими щедро рясніє досліджувана публіцистика О. Забужко, є віддзеркаленням індивідуального світобачення й майстерності письменниці, її особливого ідіостилу, у межах якого реалізовано нові емоційні смисли, стилістичні відтінки авторських роздумів про непрості й актуальні проблеми сьогодення.

Ключові слова: експресема, експресивно маркована (забарвлена) лексика, емоційно маркована (забарвлена) лексика, стилістична специфіка, ідіостиль.

The article is devoted to the study of the stylistic parameters of emotionally-expressive lexical units in O. Zabuzhko's collection «And again I get into the tank...». In particular, the publication draws attention to the multidimensional nature of the precedent cohesionym, namely the title of the collection under analysis. The stylistic resources are examined according to nine out of the ten traditional groups of expressives: 1) names of feelings and their derived derivatives; 2) words denoting the emotional evaluation of the phenomena of reality; 3) lexemes with

an expressive component of connotative meaning; 4) lexical units with expressive-synonymic semantics; 5) solemn (ceremonial) words; 6) stylistically lowered categories of lexical means; 7) words with expressively or emotionally marked derivational means; 8) poetisms; 9) expressive interjections. Among the analyzed lexical material, only the group of child speech words was not attested.

Describing the vicissitudes not only of national history – particularly the Russian-Ukrainian war – but also of the global information confrontation, O. Zabuzhko employs the entire palette of expressives listed above in order to maximize the impact on the reader's psycho-emotional sphere. The writer uses names of the highest degrees of psychological states to enhance the expressiveness of messages, as well as verbs derived from nouns denoting a person's feelings, which perform value-based ranking of intensive gradations of the process. Her idiostyle is characterized by evaluative adjectives, stylistic devices and tropes, words that acquire expressivity when used in a figurative meaning, emotionally-expressive derivatives with meliorative and pejorative suffixes. To denote complex evaluations and emotions, O. Zabuzhko resorts to creating composite adjectives, which serve as epithets. In her publicistic writings, the author uses solemn vocabulary to express respect, astonishment, admiration for the grandeur of events, etc. Christian biblical-sacral lexical formulas, originally characteristic of the confessional style, acquire new emotionally victorious and optimistic meanings. Some of these words are employed to convey ironic, disdainful, or sarcastic attitudes. Lexical means belonging to the lowest moral and ethical strata also serve this purpose. Emotional interjections are used sporadically.

The expressives that richly abound in O. Zabuzhko's publicistic works reflect the writer's individual worldview and artistic mastery, her distinctive idiostyle within which new emotional meanings and stylistic shades of the author's reflections on complex and relevant issues of the present are realized.

Key words: expressive unit (expressem), expressively marked (colored) vocabulary, emotionally marked (colored) vocabulary, stylistic specificity, idiostyle.

*Се ж остатня війна! Се до бою
Чоловіцтво зі звірством стає,
Се поборює воля неволю,
«Царство божє» на землю зійде.*
Іван Франко

Постановка проблеми. У вітчизняному мовознавстві не згасає інтерес до багатоаспектного вивчення слова, зокрема емоційно та експресивно маркованого, як до важливого інструменту ідіюстилю того чи того письменника. Особливого значення набуває всебічний фаховий розгляд стилістичних параметрів лексичних одиниць у канві публіцистичних творів у часи російсько-українського протистояння, яке 21 серпня 2025 року на державному рівні офіційно назване Війною за Незалежність України, коли слово стає зброєю ідеологічної, цивілізаційної, інформаційної війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти аналізу емоційно-експресивної лексики висвітлювали вітчизняні науковці: Н. І. Бойко, С. Я. Єрмоленко, Л. П. Жаркова, В. С. Ільїн, В. С. Калашник, В. П. Ковальов, В. І. Кононенко, А. К. Мойсієнко, К. М. Плиско, Л. О. Пустовіт, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, О. О. Тараненко, О. Г. Тодор, Т. Л. Хомич, В. А. Чабаненко та інші.

Системне вивчення експресивів, їхньої класифікації із залученням прикладів із творів українських письменників, серед інших – О. Забужко, здійснене в низці праць Н. І. Бойко [1; 2; 3]. У науковій розвідці вказаної мовознавчині в співавторстві з Т. Л. Хомич [4] скрупульозно охарактеризовано теоретичне підґрунтя та функціонально-семантичні типи лексичних значень конотованих лексем з інтенсивно-параметричним компонентом у їхній семантичній структурі.

Глибокий семантичний та прагматичний аналіз публіцистичних текстів О. Забужко, особливостей дискурсу-портрета письменниці здійснено в низці публікацій С. І. Куранової [5; 6; 7; 8] (остання – у співавторстві). О. О. Гоменюк на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк...» простежила реалізацію концепту «війна» в індивідуально-авторській картині світу письменниці у функції як позитивно, так і негативно забарвленого маркера [9]. Синергетичну природу та художні форми реалізації есеїстичного мислення як артефакту культурної свідомости постко-

лоніального періоду на матеріалі публіцистичних збірок літераторки розглядала О. В. Гук [10]. Н. В. Громова досліджувала експресивні засоби у творах О. Забужко та Ю. Андруховича, побудовані на контрастуванні мовних одиниць – синонімічних, паронімічних, антонімічних [11], а також стилістичне навантаження графічних виділень для акцентування уваги на першорядних думках у публіцистичних творах розглядає авторка [12]. Стилiстичну роль iндивiдуально-авторських неологiзмiв в iдіолекті О. Забужко, які кваліфікують як експресиви, вивчали Г. М. Гайдученко [13], Л. А. Семак [14], І. С. Лощинава [15] та інші.

Д. Є. Гейко простежила семантичні особливості емоційно маркованої лексики трьох груп (назви почуттів та похідні від них; емоційно забарвлені синоніми до нейтральних слів; лексеми стилістично знижених категорій) у мовній системі оповідань та повісти О. Забужко зі збірки «Після третього дзвінка вхід до зали забороняється» [16]. У нашій праці скрупульозно висвітлено мультидимензійний характер прецедентного когезіоніма, тобто заголовка збірки «І знов я влізаю в танк...»: «Назву збірці дав по-кассандрівськи символічний рядок із вірша О. Забужко «Диптих 2008 року», друга частина якого стала епіграфом до вибраної публіцистики 2012–2016 років: статей, есеїв, інтерв'ю, спогадів. Саме 2008 стала невідвратною хода воєнних дій, початок чергової (чи продовження столітньої, чи відновлення чотирьохсотлітньої) російсько-української війни був лише питанням часу. Інформаційний простір української незалежної держави був окупований російською індустрією ненависти, яка на території рф панувала тотально. Як озвучувала авторка в низці інтерв'ю, саме тоді – 2012 року – чітко зрозуміла, що вступає в інформаційну війну, працює на інформаційному фронті (хоч, на мою думку, письменниця самообілізована на той чин уже давно, про це свідчить прислівник «знов»). Дієслово «влізаю» надає заголовкові, з одного боку, розмовности, буденности, уявлення про нібито звичність такого руху, а з другого – у цьому вислові переплетено філософські тенденції та розуміння історичних закономірностей з емоційністю ліричної героїні, що в підсумку утворює метафорично-символічний когезіонім» [17, с. 20–21].

Однак попри науковий інтерес до ідіостилістики письменниці, системного, докладного вивчення потребують усі групи експресивів, ужиті в розглянутих публіцистичних текстах, що й зумовило актуальність публікації.

Мета дослідження – з'ясувати й проаналізувати особливості стилістичного використання емоційно та експресивно забарвленої лексики в збірці вибраних текстів 2012–2016 років (статей, есеїв, інтерв'ю, спогадів) «І знов я влізаю в танк...» О. Забужко, за яку авторка 2019 року отримала Національну премію України імені Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу. У «Сучасному лінгвістичному словникові» (2020) А. П. Загнітко диференціює поняття «експресивна лексика» та «емоційна лексика». Перше пояснює так: «...слова, що містять у своїй семантиці конотативні семи, що виражають ласку, жаль, іронію, печаль, смуток, радість, фамільярність тощо» [18, с. 369]. Відповідно, емоційна, або емотивна, лексика – це «категорія слів на позначення емоцій, почуттів, переживань (або які надають такого емоційно-експресивного забарвлення іншим) та слів, що здатні впливати на емоційну сферу мовців; слова, що мають у своєму значенні компонент об'єктивного та компонент суб'єктивного значення, такі слова виражають певне почуття, оцінку, позитивне чи негативне сприймання дійсності [18, с. 370].

Термін «експресивність» автори праці «Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» кваліфікують як «здатність мовної одиниці передавати експресію». Розрізняють експресію адгерентну, якої «набуває вислів тільки в певному контексті, ситуації спілкування», та інгерентну – «внутрішньо притаманну вислову як одиниці мови» [19, с. 56].

На думку дослідниці Ю. В. Калужинської, семантично-стилiстична категорiя експресивности пов'язана з емоційністю та оцінністю, адже вияв емоції викликає й оцінку. Науковиця стверджує, що це «дає змогу оперувати термінами «емоційна», «емоційно-оцінна лексика» та «емоційно-експресивна лексика» як взаємозамінними» [20, с. 172].

Дослідники Л. В. Струганець та Ю. Б. Струганець вважають, що конотативний компонент лексичного значення складається з «низки ознак емоційного, оцінного і власне стилістичного характеру», які не входять до понятійної частини значення [21, с. 11]. Тобто емоційно марковані слова, як уточнює Ю. В. Калужинська, орієнтовані на те, щоб «виділити окремі об'єкти серед низки подібних, передати їхні особливості на тлі однотипних» [20, с. 171]. Експресивна лексика містить додаткову, суб'єктивну інформацію, оцінку неординарної ситуації, властивість чи якість об'єкта, вияв ставлення людини до світу. Для вираження всього різноманіття емоцій та станів використовують слова меліоративної (з позитивним значенням) та пейоративної (з негативним значенням) групи; лексеми з прямим значенням, частиною якого є емоційність; лексичні одиниці, емоційна маркованість яких залежить від переносного значення чи переносного вживання.

До емоційно та експресивно забарвленої лексики академік М. А. Жовтобрюх традиційно відносив: назви почуттів, що є емоційними вже за своїм лексичним значенням, та похідні від них; слова, які виражають емоційну оцінку явищ дійсності; лексеми, які набувають експресивності тоді, коли їх уживають у переносному значенні; емоційні синоніми до стилістично нейтральних слів; урочисті слова, серед яких виокремлюють старослов'язми, емоційно забарвлені іншомовні слова, для яких наявні в мові експресивно нейтральні українські відповідники; слова стилістично знижених категорій – вульгаризми, іронійні, фамільярні, лайливі лексичні одиниці; слова, емоційне забарвлення яких досягається засобами словотворення: використовують зменшено-пестливі суфікси: **-к-, -ик-, -ок-, -очок-, -иц'-, -оньк-, -ун'-, -еньк-, -есеньк-** тощо – та збільшено-згрубілі суфікси: **-ищ-, -аг-, -ур-, -уг-, -ук-, -езн-** тощо; поетичні слова (поетизми), серед них символічні лексеми, фольклоризми; слова дитячого мовлення; експресивні вигуки [22, с. 173–178].

Усі перераховані традиційні групи оцінних та емотивних слів засвідчені в канві розглянутих творів О. Забужко, крім лексичних одиниць на позначення дитячого мовлення.

Дослідниця Ю. В. Калужинська запевняє, що нині емоційно забарвлена лексика має значний потенціал у публіцистичному мовленні, адже в мові вітчизняних масмедіа «найпоширенішою стає функція створення певного емоційно-психологічного настрою, яка ще зовсім недавно перебувала на периферійних позиціях» [20, с. 175]. З інформації про лексику публіцистичного стилю з нашого посібника із сучасної української літературної мови можна зробити висновки, що експресивно забарвлена лексика в публіцистичному мовленні спрямовує думки в необхідне емоційно-оцінне русло, ідеологічно впливає на адресата, формує суспільно-політичну свідомість та громадську думку [23, с. 179–182].

На нашу думку, аналіз збірки О. Забужко «І знов я влізаю в танк...» є доволі репрезентативним. Авторка в публіцистичних творах відмовляється від певних стереотипів і штампів, шукає нові засоби вираження складних почуттів, створює соціально-історичне тло з насиченою емоційністю й відповідною тональністю, описуючи перипетії не лише російсько-української війни, а й світового інформаційного протиборства. Через призму власного світобачення письменниця з притаманними їй кассандризмом, шляхетністю та відчуженістю розкриває актуальні проблеми сьогодення та глибоко аналізує номінативне поле концепту «війна». У центрі уваги О. Забужко російсько-українська війна на Донбасі, але вона також неодноразово згадує ситуацію на теренах України загалом у ХХ столітті [9, с. 24].

Пояснюючи багатозаровість філософсько-історичних сенсів, алюзій, сконцентрованих у заголовку збірки, ми зробили невеличке відкриття: англійзм *танк* походить від слова на позначення резервуара, цистерни, бака для води, тому що британці під час Першої світової війни 1915 року, створивши нову техніку, намагалися зберегти таємницю й накривали ці новітні машини брезентом із написом «tank», щоб замаскувати їх, адже це означало – «бак для води». «Символічно, що для номінації грізної бойової механізованої броньованої машини на гусеничному ході, яка є вагомим аргументом на полі бою, з метою конспірації використали відому лек-

сичну одиницю зі значенням «бак для води», і саме слово «танк» стало семантично важливим у досліджуваній назві збірки про удосконалені способи маніпуляцій людською свідомістю, яким майже неможливо протистояти» [17, с. 24].

Залучення експресивної лексики помітне вже в назвах статей та есеїв, що ввійшли до збірки: «**Нескромна чарівність номенклатури**», «**Цей проклятий “квартирний вопрос”**», «**У нас жартують про міністерство глибокої стурбованості...**», «**Василь Лісовий: Блаженні знані за правду**». Таким чином авторка прогнозує ставлення до прочитаного та впливає на емоційну сферу реципієнта.

На актуальність сенсів та емоційно-експресивної оцінності розгляданої збірки вказує хоч би той факт, що сама письменниця цьогоріч до Дня Гідності та Свободи на сторінці у фейсбуці подала допис зі знятком останньої сторінки збірки «І знов я влізаю в танк...», написаної ще 9 років тому: «*І я тримаю стиснуті кулаки, і невміло повторюю за своєю, на двадцять років молодшою за мене героїнею, ту саму розпачливу просьбу, адресовану в простір, «не введи нас у спокусу». Не дай ввіритись обману, замкни нам на нього слух. Не дай розлюбити себе. Бо це було б уже геть гупо – стільки витримавши, і витримавши гідно, за яких-небудь «півпокоління до перемоги» піддатись «на ніщо», так-таки геть на ніщо: на напуцені на нас хмарою чужі слова з вивернутими значеннями, гнилі й облудні, як болотяний туман.... Не дай нам зрадити наших мертвих. І живих. І тих, що ще мають колись народитися. Тільки це, і більше нічого. Бо більше нам боятися нічого*» (Забужко, с. 413).

У текстах О. Забужко активно функціонують лексеми, що називають ті чи ті почуття, та похідні від них деривати. Письменниця часто вживає лексичні одиниці, які передають радість, щастя, любов тощо: *На перших порах це здається (як-от і Тані Малярчук) **полегкістю**: всяка-бо любов – це труд...* (Забужко, с. 142). Поряд із вищезазначеними авторка послуговується лексемами пейоративної групи, що позначають емоції суму, жаху, почуття ненависти й гніву, горя, смутку: *...ким насправді був Василь Листовничий, так і не зацікавилися джерелом булгаковської до нього **ненависти**...* (Забужко, с. 91); *Треба бути продуктом культури, яка в чотирьох поколіннях учила – **зневажати переможеного*** (Забужко, с. 142); *«Сила Путіна» – умовного, звісно, бо йдеться не про особу, а про систему – якраз у тому, що він **звільняє від необхідності любити*** (Забужко, с. 91). Не всі вчені вважають подібні лексеми емоційно маркованими й кваліфікують їх як такі, що мають тільки номінативну функцію. Однак, на думку переважної більшості дослідників, наприклад Н. І. Бойко, «узувальний статус згадуваних лексичних одиниць не перешкоджає їм, актуалізуючи свій глибинний експресивний потенціал, який має будь-яке повнозначне слово, набути функціонально-семантичної експресивності» [3, с. 8].

Також О. Забужко вдається до вживання експресем на позначення крайніх, найвищих ступенів психічних станів для створення більшої виразності й дієвості повідомлення: *Далі – **колективний екстаз**...* (Забужко, с. 65); *А зараз починається **агонія*** (Забужко, с. 122); *ФСБ вже перетворила Росію на найбільшу в світі психушку, де ТБ й церква в промисловому масштабі індукують масове **божєвілля*** (Забужко, с. 152); *...звідки це розлите в повітрі відчуття майже дитячої радості, тої неідробної визвольної **ейфорії**...* (Забужко, с. 69).

Дієслова, утворені від іменників на позначення почуттів, передають дію чи стан людини в парадигмі вияву всієї палітри емоцій – від позитивних до негативних: *Я так само **люблю** свою країну – і не втомлююсь **дивуватися** її непереборній вітальній силі* (Забужко, с. 79); *...я давно мрію прочитати, замість «восторженного лепета» київських булгакознавців, що чисто як діти **тішаються** з упізнавання в тексті загублених камінчиків міської топографії, який-небудь кваліфікований розбір цього роману як видатного **взірця** пропагандистської літератури...* (Забужко, с. 89); *...не знаходять і **сердяться**: не той, мовляв, герой!* (Забужко, с. 102). Такі лексеми кодифікують оцінні смисли, інтегровані в інтенсивні модифікації дії, здійснюють ціннісне ранжування інтенсивних градацій процесу.

Вагомий експресивний потенціал в аналізованих творах мають слова, які виражають емоційну оцінку тих чи тих зображуваних епізодів дійсності. Зазвичай для опису негативної або позитивної оцінки авторка послуговується ад'єктивними лексемами: *...безтурботний консулеризм – це вічна проблема «дітей-мажорів»...* (Забужко, с. 87); *...де злі й похмурі заробітчани, слабо свідомі того, куди й навіщо їх привезено, від дитячого «миколайчика» дружно розвиднялись, розквітали й одмінялись...* (Забужко, с. 107).

Авторка акумулює експресеми (по суті, використовуючи ампліфікацію) в одному реченні з метою посилення психоемоційного впливу на адресата: *Тільки коли суспільство стане кращим – освіченішим, шляхетнішим і мудрішим від своїх жалюгідних злодійських «політеліт»...* (Забужко, с. 58); *...крім того, ще й із тією дозою відвертої агресії (ворожості, злоби, ба навіть несподівано щирої, натхненної ненависти), яка дає підстави занідозрити в об'єктові атаки реальну силу* (Забужко, с. 95). *Тож Матриця 14 років суне по світу, як ніж крізь масло, – і скрізь лишає по собі лайно: «корупція» – це, нагадаю, і є, дослівно, «псуття», «гниття», «розпад»...* (Забужко, с. 119).

Для номінації складних оцінок та емоцій О. Забужко вдається до творення оказіональних ад'єктивів-комполітів, які виконують функції епітетів, щоб змодельовати нові експресивні смисли та значеннєві відтінки: *...і впродовж двох академічних годин щасливо й безпечно п'янити тим адреналіново-ейфоричним станом...* (Забужко, с. 66); *...пишатися «нашими хлопцями» і приймати від «несвоїх» щиро-захоплені вітання...* (Забужко, с. 70); *...через півстоліття на згадку про тебе осміхнутись у тій нестерпно-чемній великопанській манері...* (Забужко, с. 94); *...чи катастрофа 2010 р. під Смоленськом, де загинули вершки польської політичної еліти, – то трагічний збіг обставин, чи таки теракт «з особливим цинізмом» – спланований хворим умом садиста макабрично-ювілейний «дубль» Катині 1940?* (Забужко, с. 120); *Тому що Майдан – і той найперший, юначо-смертницький, що дав кийівській «Площі Жовтневої Революції» її нинішнє горде ім'я* (Забужко, с. 125); *Її найвно-«реванистський» текст про Крим, який «тепер» (!) «можна не любити»* (Забужко, с. 141). Серед стилістично й емоційно маркованих новотворів авторки засвідчено й інші частини мови, які пишуть через дефіс: *Дев'ять років тривав процес системного розтління Матрицею всіх «чотирьох гілок» української влади й послідовного перетворення їх на симулякри – прогнилі фейки-порхавки з вижертим смислом* (Забужко, с. 126).

Письменниця активно вводить до системи тексту слова, які набувають емоційності, уживаючись у переносному значенні. Наприклад: *«Вписатись», так би мовити, в ієрархію, де головне – це вибрати собі «правильного» феодала* (Забужко, с. 49). Дієслово «вписатися» в цитованому дискурсі набуває переносної семантики «відповідати оточенню». В іншому прикладі дієслово «заразити» використане в значенні «викликати подібні почуття» й демонструє характер поширення певних ідей у соціумі: *...«заразити» своїм способом мислення цілий поліс 5–6% статистичних соціопатів прекрасно зуміють і в межах одного покоління...* (Забужко, с. 13). Слово «нагинати» у відповідному контексті набуває значення «спрямовувати, навертати»: *...нас усіх, крок за кроком, «нагинали» під сценарій російського «нового порядку»...* (Забужко, с. 15). Одночасна метафоризація та персоніфікація притаманна прикладові про недоречність новітніх споруд в «історичних серцях міст»: *...у Львові нова будівля банку, без сороба казка, «впихається» в ході реставрації в старовинний ансамбль* (Забужко, с. 79). Авторка яскраво характеризує «інноваційну» рису рашистського путінізму, послуговуючись переносним значенням дієслів у канві складної метафори зі вкрапленнями метонімії: *...здерши з себе старий «маскхалат комунізму», цей режим нарешті зумів по-справжньому схрестити Луб'янку з Голлівудом (Орвелла – з Гакслі, Великого Брата – з індустрією розваг) – і тим був найкраще, і надовго, ту Луб'янку «замаскував»* (Забужко, с. 114). Завдяки переносному вживанню лексем письменниці вдається продукувати яскраві оцінні образи, що надовго не залишають байдужим реципієнта, створюючи потужний емоційний заряд. Приклад про цинічність і ницість

російської «медіа-популістської диктатури спецслужб»: *Але коли така «деформація» відмовляється «знати своє місце» («служити») й починає за логікою ракової клітини, працювати «на себе» («панувати») – це вже «соціальна онкологія»: диктатура кишкової палички над цілим організмом* (Забужко, с. 117); *російський «гламурний фашизм»; ...КГБ спеціально доручав «літературознавцям у цивільному»...* (Забужко, с. 140).

Загалом уживання слів у переносному значенні можна назвати характерною рисою ідіосинкратичного тексту О. Забужко. Це допомагає авторці давати дуже точну образно-викривальну оцінку тим чи тим явищам і подіям. З подібних лексем можна формувати синонімічні ряди, наприклад до дієслова «говорити»: *...встигла безтурботно виляпати в Одесі Гайдарівна...* (Забужко, с. 167); *...аж доки не бовкнула раз навмання, коли вкотре обговорювано видавничі плани...* (Забужко, с. 336); *...куди більше, аніж усі проекти з «перезавантаження Росії в Україну», які можуть нашептати їм дяді з ведмежого лісу* (Забужко, с. 176); *...дві жінки впоєно торохтять у кріслах перед диктофоном...* (Забужко, с. 359).

Переносного вживання можуть набувати й антропоніми, які через негативне стилістичне забарвлення пишуть із малої літери: *А ці, звільнені з пут новочасних іродів і пілатів, моляться – за нас усіх* (Забужко, с. 132).

Звертається письменниця й до тієї емоційно-експресивної лексики, у значення якої емоційність вносять за допомогою системи демінутивно-меліоративних та аугментативно-пейоративних суфіксів. Основна стилістична функція таких лексичних одиниць з емоційно маркованими засобами деривації – передавати емоційні реакції номінатора: *«Переживемо й це, – заспокійливо сказав мені недавно один старенький учитель...»* (Забужко, с. 79); *«Український слід» у російській культурі глибочезний і для долі її таки вирішальний* (Забужко, с. 94); *...трійця твалтівників – проти 18-літнього дівчентя...* (Забужко, с. 35); *І ті неубієнні, крізь віки протягли вояцькі «диньки й огірочки», що кожену хвилину – поки живий і дихаю – невтомно й зятято, як Ерос проти Танатосу, продовжують «окультурювати» степ...* (Забужко, с. 412); *...ті солдатські «городчики» на лінії вогню...* (Забужко, с. 410).

В есеях О. Забужко використовує урочисті слова, коли прагне викликати в реципієнта почуття поваги, здивування, захоплення величчю подій тощо. Зазвичай урочисті слова мають позитивно-оцінне забарвлення: *У нас було таке тяжке півріччя, коли один за одним відходили титани* (Забужко, с. 265); *Тому що «блаженні гнані за правду», так* (Забужко, с. 344); *... під Віднем українські козаки справді билися під знаменами польської корони!* (Забужко, с. 75). У функції поетизмів використовують символічні лексичні одиниці, фольклоризми, архаїзми, діалектизми, okazionalizmi тощо.

У публіцистиці О. Забужко нових емоційно-переможних, оптимістичних сенсів набувають християнські біблійно-сакральні лексичні формули, первісно характерні для конфесійного стилю: *Свята жертва. Марічка Савчин мені казала: «Ми були як перші християни»* (Забужко, с. 151); *Тож «будьмо уважні», як кажуть під час служби в християнських церквах. Наші Страсті ще тривають. І найосмисленішим гаслом у ці святкові дні звучить те, котрим віталися на Великдень українські повстанці минулої – порівняно з нинішньою, здавалось, геть безнадійної – війни: «Христос воскрес! – Воскресне й Україна!»* (Забужко, с. 144); *...а головне, те безцінне, що зродилось на Майдані й у чому наша, на сьогодні, найвища сила, – те, що Шевченко в передсмертній молитві за «всіх нас вкупі на Землі» назвав «єдиномислієм» і «братолюбієм»* (Забужко, с. 135).

На протигагу позитивно забарвленій лексиці в аналізованих творах частину подібних слів використано для передачі іронічного, зневажливого або саркастичного ставлення, це стосується переважно конфесії московського патріархату, як би вони себе не іменовали: *І аргумент, що є ж в УПЦ МП і «добрі батюшки» [енантіосемія, зла іронія – С. К.], от же вони, на Майдані, молоді й щирі, – теж не спрацьовує...* (Забужко, с. 129); *...а як ви, батюшко, прокоментуєте скандал із «голубим лобі» в Московській патріархії?..* (Забужко, с. 130); *...про скан-*

дальний «лист Васи Пупкіна» з Мінкульту до глави УГКЦ з *богословськими напучуваннями*, де УГКЦ має молитись («канонічненько», атож!)... (Забужко, с. 128). У деяких випадках, як у цьому, спостережено синкретизм емоційних засобів: до саркастичного переносного вживання останньої виділеної лексеми конфесійного стилю ще й додано зменшено-пестливий суфікс, що лише посилює емоційний вплив на читача. Наступний приклад також синкретичний: ампліфікація + оксюморонне поєднання лексем конфесійного стилю зі словами *шоу*, *кріпаки* + вдала інтертекстуальність + як кода – саркастичний тон старослов'янзму *благоленіє*, що призводить до енантіосемії: ...*пишні шоу з кадилами, броньовані мерседеси, захоплені території, виселені лікарні, кріпаки на «хресних ходах»* – усе за Шевченком («*храми, каплиці, і ікони... за кражу, за войну, за кров!*») – *суцільне тобі благоленіє*... (Забужко, с. 128). Подібною партитурою можна описувати практично більшість синтаксичних конструкцій письменниці.

Досить часто письменниця послуговується стилістично зниженими словами – вульгаризмами, іронійними, фамільярними, лайливими лексичними одиницями: ...*мама-папа від усього відмажуть...* (Забужко, с. 38); *Виникає закономірне питання: то що, вони там зовсім ідіоти?* [про непробивне болото непотрібної бюрократії – С. К.] (Забужко, с. 159); *Натомість усе, що знають про людину спецслужби, – це те, що «в ідеалі» кожного можна використати, обдуривши або розмазавши на лайно* (Забужко, с. 117); *У 1938-му, до речі, Times називав «людиною року» Гітлера, а в 1939-му – Сталіна (теж круто тоді пацани всіх «від'юзали», авжеж!)* (Забужко, с. 122). Лексичні засоби найнижчого в морально-етичному плані шару: вульгарні, фамільярні, грубі, зневажливі, лайливі, табуйовані – уживають, щоб засвідчити негативні емоції мовця, увиразнити іронійність, сарказм, посилити зневажливе, презирливе чи й непримиренне ставлення, використовуючи навіть обценні слова. Наприклад: *Історіє, суко, ти знову хапаєш мене за горло...* (Забужко, с. 8); «*Бл...ство*» як стратегія «життєвого успіху» – це, власне, «*випущена на волю*» система цінностей Гулагу (Забужко, с. 117); ...*такий самий «прокол», як і забувтя кричалка «А ну-ка, давай-ка, уе...вай отсюда!»*, на якій 2 грудня були «спалились» на Банковій російські провокатори... (Забужко, с. 128).

Поетичні слова в аналізованій збірці покликані передавати почуття захоплення, піднесення. За допомогою таких лексем авторка демонструє емоції народу, що повертає собі втрачене: ...*боронитись – це була воля соціуму, що його ... так і не вийшло ментально розкласти до стану «біомаси»...* (Забужко, с. 20); ...*країна ... хором до небес заволола: хліба!.. Хліба, поживи для ума й чуттів, для захисту власної притомности...* (Забужко, с. 62–63).

Як експресиви в збірці О. Забужко використані й вигуки переважно для вираження емоційних станів суспільних груп: – *Оле-оле-оле!.. «Динамо-Київ» – о-о-го-го!.. (Бум-бум-бум! – вторує барабан, у повітрі розходяться кругами гарячі кола* (Забужко, с. 66). Вигук у середині речення може передавати іронійно-саркастичний настрій: *Представник, себто, тої самої «команди реформаторів» (гу!), яка при Єльцині з тріском програла гру в «російську демократію»...* (Забужко, с. 167). Сакральний для кожного щирого українця вигук часів УПА, який під час футбольних матчів скандують тричі фанати цього виду спорту – «дедалі одногосніше, мета якої – настроїти багатотисячну масу на єдиний ритм дихання й серцебиття» – *Слава Україні! – Героям слава! – Слава Україні! – Героям слава! – Слава Україні! – Героям слава!* (Забужко, с. 67) – як зображення тягlosti героїчної міжпоколінневої традиції (що й засвідчили події наступних воєнних років) – авторка вписує у світовий контекст, порівнюючи це гасло з девізом Великої французької революції (1789–1799) та фундаментом сучасної західної демократії – *liberte, egalite, fraternite* [свобода, рівність, братерство – С. К.].

Висновки. Публіцистичні тексти О. Забужко є сплавом філософсько-сенсової глибини, емоційної гостроти та політичної полемічності. Емоційно та експресивно насажені лексичні одиниці зачіпають чуттєву площину: почуття, стани, містять суб'єктивну оцінку мовця. Експресиви, котрими щедро рясніє досліджувана збірка вибраних текстів «І знов я влізаю в танк...», є віддзеркаленням індивідуального світобачення та майстерності письменниці, її особливого

ідіостилю, у межах якого реалізовано нові емоційні смисли, стилістичні відтінки авторських роздумів про непрості й актуальні проблеми сьогодення. Описуючи перипетії не лише вітчизняної історії, зокрема російсько-української війни, а й світового інформаційного протиборства, авторка послуговується всією палітрою експресем із метою щонайбільшого впливу на психо-емоційну сферу читача. Ідіолект О. Забужко має значний емоційно-експресивний потенціал, це мова інтелектуальної еліти, яка використовує всю повноту лінгвістичних засобів (від наукових термінів до лайки) для досягнення максимального емоційно-логічного впливу та формування гострої, критичної національної свідомості.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в скрупульозному аналізі ідіостилю, ідіолекту українських письменників, серед іншого спектру проблемних питань видається доцільним вивчати функціонально-стилістичні, емоційно-оцінні та експресивно марковані параметри вітчизняної публіцистики як одного з важливих напрямків інформаційно-цивілізаційного протистояння у Війні за Незалежність України.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Забужко – Забужко О. С. «І знов я влізаю в танк...». Вибрані тексти 2012–2016 : статті, есе, інтерв'ю, спогади. Київ : КОМОРА, 2016. 416 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
2. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 36 с.
3. Бойко Н. І. Інтерпретація експресивної лексики в лінгвістичній спадщині М. А. Жовтобрюха та А. П. Грищенка. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія : Філологічні науки*. 2013. Кн. 2. С. 7–13.
4. Бойко Н. І., Хомич Т. Л. Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники : монографія. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 167 с.
5. Куранова С. І. Загальні характеристики та структурно-прагматичні аспекти створення дискурс-портрета (на матеріалі публіцистики О. Забужко). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2018. Вип. 26, С. 82–89.
6. Куранова С. І. Смысловая структура публицистических текстов Оксаны Забужко. *Ucrainica X : současná ukrajinistika : problémy jazyka, literatury a kultury : sborník příspěvků / Univerzita Palackého v Olomouci*. Olomouc, 2023. S. 241–246.
7. Куранова С. Війна – письменник – текст: дискурсивні риси (на матеріалі есеїстики Оксани Забужко). *Києво-Могилянський гуманітарний журнал*. 2023. № 10. С. 68–88. DOI <https://doi.org/10.18523/kmhj270983.2023-10.68-88>
8. Куранова С. І., Зернецький П. В. Когеренція в публіцистичному дискурсі (на матеріалі текстів Оксани Забужко). *Інформація. Мова. Інтелект : тези доповідей Міжнародної наукової конференції до 75-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної діяльності академіка НАН України В. А. Широкова (м. Київ, 30-31 жовтня 2023 р.)* / [упоряд.: Надутенко М. В., Дорожинська А. В.]. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України ; Варшава : Інститут славистики Польської академії наук, 2023. С. 92–95.
9. Гоменюк О. Концепт «війна» в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк»). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. VI. С. 21–26. DOI 10.14746/sup.2018.6.02
10. Гук О. В. Горизонти есеїстичного мислення у творчості Оксани Забужко. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2019. Вип. 28. С. 104–116.
11. Громова Н. Мовні контрасти як засоби експресивності у творах О. Забужко та Ю. Андруховича *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. Вип. 16. С. 357–360. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_16_86. (дата звернення: 24.11.2025).
12. Громова Н. В. Стилiстичнi функцiї видiлень у публiцистицi Оксани Забужко. *The IV International Scientific and Practical Conference «Social communications in the conditions of globalization of society: chal-*

lenges and prospects», September 23–25, 2024. Lyon, France, 2024. P. 154–158. URL: <https://eu-conf.com/en/events/social-communications-in-the-conditions-of-globalization-of-society-challenges-and-prospects/> (дата звернення: 24.11.2025).

13. Гайдученко Г. М. Емоційно-експресивна функція оказіоналізмів у прозі Оксани Забужко. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика*. 2014. Вип. 21. С. 200–204.

14. Семак Л. А. Парні сполучення слів у художньому дискурсі Оксани Забужко. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 20 (2). С. 12–17. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.2.2>

15. Лоцинова І. С. Індивідуально-авторські лексеми в есеїстиці Оксани Забужко. *Журнал «Український сенс»*. 2024. № 1. С. 107–115. DOI 10.15421/462411

16. Гейко Д. Є. Емоційно-експресивна лексика в мовній системі художніх творів сучасних українських письменників. *Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (24–25 листопада 2022 р.)*. Кропивницький, 2022. С. 104–107.

17. Ковтюх С. Л. Багатоаспектність прецедентного когезіоніма Оксани Забужко «І знов я влізаю в танк...». *Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (28 листопада 2024 р.)*. Кропивницький, 2024. С. 19–26.

18. Загнітко А. П. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. Х, 920 с.

19. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 222 с.

20. Калужинська Ю. В. Негативно-оцінна лексика в мові сучасної української газетної періодики. *Лексика на перетині наукових парадигм* : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 166–185.

21. Струганець Л. В., Струганець Ю. Б. Слово у лексико-семантичній системі. *Лексика на перетині наукових парадигм* : монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 6–21.

22. Жовтобрюх М. А. Стилїстична диференціяція української лексики. *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*. Київ : Наукова думка, 1973. С. 151–178.

23. Ковтюх, С. Л. Сучасна українська літературна мова (Вступ. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія) : навчально-методичний посібник. Кіровоград, 2011. 232 с.

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 18.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025